

Nierówne traktowanie nierzymskokatolickich związków wyznaniowych we współczesnym polskim systemie prawnym – wybrane zagadnienia

Unequal Treatment of non-Roman Catholic Religious Associations in the Contemporary Polish Legal System – Selected Issues

Słowa kluczowe: równouprawnienie, dyskryminacja, mniejszości religijne, Kościół katolicki, Konstytucja, ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania

Keywords: equality, discrimination, religious minorities, Catholic Church, Constitution, Act on Guarantees of Freedom of Conscience and Religion

Streszczenie

W polskim systemie prawnym związki wyznaniowe są nierówno traktowane. Jest tak pomimo że Konstytucja RP z 1997 r. oraz ustawa z 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania artykułują zasadę równouprawnienia związków wyznaniowych. Występuje wyraźna prawna gradacja, o układzie przypominającym piramidę na czele z Kościołem katolickim. Zasada równouprawnienia wyznań nie jest w pełni urzeczywistniona. Zdarzają się nawet regulacje o charakterze dyskryminującym mniejszości konfesyjne. W ogóle nie występuje tzw. uprzywilejowanie wyrównawcze nierzymskokatolickich związków wyznaniowych. Nierówne traktowanie można zaobserwować w sferze finansowo-majątkowej, organizacyjnej i osobowej, a także w dziedzinie oświaty. Wyraźnie rysuje się podział na związki wyznaniowe

---

¹ Dr hab. Paweł Borecki jest pracownikiem Zakładu Prawa Wyznaniowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

działające na podstawie indywidualnych ustaw i te wpisane do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych. W ramach pierwszej grupy gorszy status posiada Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich oraz trzy związki wyznaniowe funkcjonujące na podstawie aktów ustawodawczych z lat 1928-1936. We współczesnej Polsce nie ma sprzyjających warunków politycznych oraz socjologicznych do realizacji zasady równego traktowania związków wyznaniowych.

Abstract

Religious associations are unequally treated in the Polish legal system. This is so despite the fact that the Constitution of the Republic of Poland of 1997 and the Act on Guarantees of Freedom of Conscience and Religion of 1989 articulate the principle of equality of rights for religious associations. There is a clear legal gradation, with a pyramid-like arrangement headed by the Catholic Church. The principle of equality of religions is not fully implemented. There are even regulations discriminating against confessional minorities. There is no so-called compensatory privilege of non-Roman Catholic religious associations. Unequal treatment can be observed in the financial and property, organisational and personal spheres, as well as in the field of education. There is a clear division into religious associations operating on the basis of individual laws and those entered in the register of churches and other religious associations. Within the first group, the Association of Jewish Religious Communities and three religious associations operating on the basis of legislative acts of 1928-1936 have a worse status. In contemporary Poland, there are no favourable political and sociological conditions for the implementation of the principle of equal treatment of religious associations.

O zasadzie równego traktowania związków wyznaniowych w ogólności

Równe traktowanie związków wyznaniowych przez władze publiczne jest jedną z głównych gwarancji urzeczywistnienia wolności sumienia i wyznania w jej wymiarze kolektywnym, ale także w aspekcie indywidualnym. Praktyka wskazuje bowiem, że jednostka swoją wolność w sprawach religijnych realizuje przede wszystkim za pośrednictwem związków wyznaniowych. Traktując równo związki wyznaniowe, państwo nie tworzy barier czy zachęt w praktykowaniu jakiegokolwiek

wyznania. Nie ingeruje, nie wikła się instytucjonalnie w naturalną rywalizację między związkami wyznaniowymi na swoim terytorium. To nie jest przedmiot zainteresowań władz publicznych. Reprezentują one postawę bezstronną i niezaangażowaną. Jest ona możliwa do urzeczywistnienia w warunkach swoistego agnostycyzmu religijnego władz publicznych. Jednakże możliwe jest także udzielanie przez państwo poparcia dla światopoglądu religijnego jako takiego w postaci np. tzw. religii obywatelskiej. Taki stan poddaje jednak w wątpliwość światopoglądową neutralność państwa. Stawia bowiem w gorszej pozycji wyznawców światopoglądu niefideistycznego.

Egalitaryzm w podejściu władz do wspólnot religijnych, szczególnie jeśli jest on prawnie zagwarantowany, wyklucza istnienie Kościoła (wyznania) państwowego, czy oficjalnego. Słabnie, czy wręcz zanika znaczenie czynnika religijnego w sferze działalności państwa. Rezygnuje ono bowiem z aprecjacji określonej religii kosztem innych. Tym samym zbliża się ono do ideału państwa neutralnego światopoglądowo. W warunkach równego traktowania wspólnot religijnych przez władze publiczne ulega redukcji dążenie do politycznej instrumentalizacji religii. Władze poszukują legitymizacji i poparcia ze strony obywateli jako takich, nie zaś od konkretnego Kościoła (związku wyznaniowego). Równe traktowanie związków wyznaniowych przez władze publiczne sprzyja integracji społeczeństwa wokół wartości wspólnych, a nie partykularnych. Takimi są wartości o charakterze religijnym. Chociażby doświadczenie historyczne wskazuje, iż posiadają one wyjątkowo duży potencjał antagonizujący. Nie od rzeczy będzie także uwaga, iż równe traktowanie związków wyznaniowych, przejawiające się w braku szczególnych przywilejów dla któregokolwiek spośród nich jest rozwiązaniem tańszym dla finansów publicznych aniżeli ustanowienie w sposób mniej lub bardziej wyraźny Kościoła (wyznania) oficjalnego.

Aksjologiczną podstawę równego traktowania, a tym bardziej nie-dyskryminacji związków wyznaniowych przez władze publiczne stanowi równa godność każdego człowieka, zatem również tego, działającego

kolektywnie w ramach wspólnot religijnych (zob. m.in. Abramowicz 2018, 143-146). Równa godność każdego człowieka w relacjach z władzą publiczną oznacza, że każdy ma tej samej miary wartość dla państwa i to bez względu m.in. na wyznawaną konfesję (szerzej zob. m.in. Chmaj 2019, 28-33). Wyznanie religijne nie dowartościowuje człowieka w oczach piastunów władzy publicznej ani go nie deprecjonuje. Liczy się bowiem człowiek jako taki, jako byt rozumny, autonomiczny, posiadający samoświadomość, zdolny do odczuwania nie tylko bodźców, ale także uczuć wyższych. Jest to zarazem byt realny w przeciwieństwie do przedmiotów wierzeń religijnych, mających charakter spekulatywny, nieweryfikowalnych empirycznie, będących przedmiotem wiary, lecz nie wiedzy. Uznanie równej godności każdego człowieka za aksjologiczny fundament systemu prawnego oraz działalności władz publicznych prowadzi do zagwarantowania jednostce równości wobec prawa, a w dalszej kolejności – do równego traktowania związków wyznaniowych.

Należy w związku z tym zauważyć, że pojęcie równego traktowania związków wyznaniowych jest szerokie. Obejmuje nie tylko zagadnienie formalnej równości wobec prawa wspólnot wyznaniowych – ich równych praw i obowiązków, w tym równouprawnienie związków konfesyjnych, ale także aspekty praktyczne, czyli tzw. politykę wyznaniową władz publicznych (por. Brzozowski, Krzywoń, Wiącek, 2019, 273-274; Tuleja 2019, 121). Równe traktowanie wspólnot konfesyjnych oznacza taki sam praktyczny stosunek władz publicznych do wszystkich związków wyznaniowych znajdujących się w takiej samej sytuacji, względnie posiadających daną cechę prawnie istotną. Elementem równego traktowania związków wyznaniowych będzie przede wszystkim ich równouprawnienie przez prawodawcę (ustawodawcę), czyli wyposażenie związków wyznaniowych w takie same uprawnienie – prawne możliwości działania lub zaniechania, względnie uprawnienie do cudzych działań (por. Stawecki, Winczorek 1995, 48-52). Istotą równouprawnienia jest równość prawnych szans w kształtowaniu przez zainteresowany związek wyznaniowy swojego statusu w porównaniu z innymi korporacjami

religijnymi (odmiennie zob. Tuleja 2019, 100). Równouprawnienia w wymiarze formalnoprawnym nie należy przy tym utożsamiać z równością faktyczną. W tej dziedzinie między związkami wyznaniowymi mogą zachodzić diametralne różnice. Nie powinny one jednak rzutować na rodzaj i zakres potencjalnych korzyści gwarantowanych wyznaniom przez obowiązujące prawo. Równe traktowanie związków wyznaniowych oznacza także wymóg obciążania tych podmiotów takiego samego rodzaju obowiązkami, kształtowanymi na tych samych zasadach (por. m.in.: Borecki 2014, 378-379).

Równe traktowanie związków wyznaniowych jawi się jednak jako pewien ideał, którego urzeczywistnienie wciąż jest zakłócanie czy wręcz niweczone przez tradycję religii państwowej (oficjalnej) czy Kościoła ustanowionego, narodowego, dominującego. Tradycja związków określonej religii z państwem jest stara jak samo państwo. Proces rozdzielenia tych dwóch fenomenów liczy sobie zaledwie kilkadziesiąt lat (zob.: Pietrzak 2013, 83-84). Nawet w państwach urzeczywistniających system rozdziału częste są przypadki dyferencjacji prawnej związków wyznaniowych. Korzystniejszy status prawny posiadają z reguły związki wyznaniowe (Kościół) związane z historią i tradycją danego społeczeństwa, o dużym relatywnie potencjale członkowskim czy mające dłuższą historię obecności na danym terytorium; można powiedzieć – bardziej ‘zasiedziały’ w danym kraju. Należy podkreślić, że pewne zróżnicowanie prawne związków wyznaniowych, przybierające formę nawet istnienia Kościoła państwowego, o ile wynika to z tradycji danego kraju czy liczby wyznawców danej konfesji, jest legitymowane w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [ETPC] (Garlicki 2010, 579).

Gwarancje równego traktowania związków wyznaniowych w prawie polskim

Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.) w art. 32 jednoznacznie stwierdza, że wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze

publiczne (ust. 1). Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny (ust. 2). Zasada równego traktowania przez władze publiczne ma zatem maksymalny zasięg podmiotowy i dotyczy w szczególności związków wyznaniowych (Kościołów). Zabronione jest dyskryminowanie kogokolwiek zwłaszcza ze względu na religię. Kościołów i innych związków wyznaniowych dotyczy art. 25 ust. 1 Konstytucji RP, który podkreśla pozytywny aspekt zasady równości wobec prawa. Stanowi on, iż Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione. Konsekwencją tej zasady stosunków wyznaniowych jest zakaz formalnego ustanowienia Kościoła państwowego czy oficjalnego (Garlicki 2016, 605nn). Należy zauważyć, że ustrojodawca dąży całkiem konsekwentnie do urzeczywistnienia zasady równego traktowania związków wyznaniowych. Kościół katolicki został wyodrębniony w Konstytucji z 1997 r. tylko w związku z ustanowieniem obligatoryjnej, prawnomiędzynarodowej formy regulacji jego stosunków z państwem (patrz: art. 25 ust. 4). Wszakże innym Kościołom i związkom wyznaniowym formalnie zapewniono zbliżone gwarancje. Przewidziano bowiem określenie ich relacji z Rzeczpospolitą Polską w drodze ustaw uchwalonych na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami (art. 25 ust. 5). Wszystkie Kościoły oraz inne związki wyznaniowe uzyskały prawo występowania do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskami w sprawie zbadania konstytucyjności czy legalności aktów normatywnych dotyczących spraw objętych ich zakresem działania (patrz art. 191 ust. 1 pkt 5 i ust. 2 w związku z art. 188). Normatywnym wyjątkiem, potwierdzającym wspomnianą tendencję, jest art. 53 ust. 4 Konstytucji ograniczający prawo do nauczania w szkole jedynie do religii związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej.

Zasada równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych została zadeklarowana także w ustanowionej jeszcze u schyłku Polski Ludowej, lecz wciąż obowiązującej ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2017, poz. 1153)

w jej art. 9 ust. 2 pkt 3. Równouprawnienie związków wyznaniowych ujęte zostało tam zasadnie jako jedna z gwarancji wolności sumienia i wyznania w stosunkach między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi i to bez względu na formę uregulowania ich sytuacji prawnej. Ponadto zasadę wspomnianą powtórzono w art. 19 ust. 1 rzeczonyj ustawy w kontekście swobody pełnienia funkcji religijnych przez Kościoły i inne związki wyznaniowe.

Pomimo jednoznacznych na pozór klauzul konstytucyjnych i ustawowych w polskim systemie prawnym nie stanowią rzadkich, incydentalnych zjawisk prawnych regulacje podważające zasadę równego traktowania związków wyznaniowych przez władze publiczne (ustawodawcę), czy zasadę równouprawnienia wspólnot religijnych. W istocie rzeczy w systemie prawnym już od 17 maja 1989 r. występują tendencje przeciwstawne z jednej strony dążenie do prawnej aprecjacji wąskiego zespołu związków wyznaniowych, przede wszystkim Kościoła Katolickiego, a z drugiej mniej lub bardziej udane starania o urzeczywistnienie zasady równouprawnienia wyznań. Wyrazem pierwszego z wymienionych nurtów było stanowienie wyznaniowych ustaw szczegółowych, w tym ustaw indywidualnych, dotyczących poszczególnych Kościołów i innych związków wyznaniowych lub ich osób prawnych. Przejawem drugiej, słabszej, tendencji egalitarnej okazało się zwłaszcza nowelizacja ustawodawstwa wyznaniowego na czele z ustawą z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania dokonana 26 czerwca 1997 r. (Dz. U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154).

Źródeł zróżnicowania stanu prawnego w odniesieniu do związków konfesyjnych można upatrywać jeszcze w okolicznościach politycznych drugiej połowy lat osiemdziesiątych XX wieku. Opracowano wówczas dwa odrębne projekty kluczowych ustaw wyznaniowych: ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej² oraz ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania

² Aktualna wersja ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP zob.

(Dz. U. z 1989 r., Nr 29, poz. 155). Akty te zostały uchwalone 17 maja 1989 r. Względy polityczne przesądziły o ustanowieniu odrębnej, bardzo korzystnej regulacji ustawowej dotyczącej Kościoła większościowego. Tymczasem zasada równego traktowania związków wyznaniowych przez władze publiczne, względnie zasada równouprawnienia związków wyznaniowych, nakazywała ustanowienie jednej, generalnej ustawy dotyczącej wszystkich wspólnot religijnych. Na przeszkodzie dla osiągnięcia wspomnianego ideału stanęła taktyka ówczesnych władz, zmierzająca z jednej strony do pozyskania za cenę daleko idących koncesji przychylności wyznania większościowego przed wyborami parlamentarnymi wiosną 1989 r., a z drugiej strony – do uspokojenia mniejszości konfesyjnych. Dał o sobie znać także opór Kościoła Katolickiego, który w trosce o swoje partykularne interesy, i prawdopodobnie także ze względów prestiżowych, nie chciał zgodzić się na objęcie jedną regulacją wraz z mniejszościami konfesyjnymi³. Bariery okazała się także sięgająca przynajmniej okresu międzywojennego tradycja indywidualnych ustaw wyznaniowych dotyczących Kościołów i innych związków wyznaniowych. W sumie zasadniczo dowartościowano prawnie Kościół Katolicki. Fakt, iż jego status prawny został indywidualnie uregulowany już wiosną 1989 r., u progu przemian ustrojowych, wcześniej niż innych konfesji, okazał się szczególnie korzystny w zakresie unormowania statusu prawnego nieruchomości tegoż Kościoła⁴, w tym w dziedzinie tzw.

Dz. U. z 2019 r., poz. 1347.

³ Szerzej na temat genezy ustaw wyznaniowych z 1989 r. zob. Rydlewski 1992, 202-216.

⁴ Zob. art. 60 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP. Osoby prawne Kościoła Katolickiego po wejściu w życie rzeczony ustawy uwłaszczyły się na będących w ich posiadaniu bardzo wielu nieruchomościach sakralnych i kościelnych będących formalnie własnością innych wyznań, głównie protestanckich. Zainteresowane Kościoły nieryzymskokatolickie zostały przez ustawodawcę w dużym stopniu postawione przed faktem dokonanym i pozbawione możliwości dochodzenia sędownie swoich praw.

postępowania regulacyjnego⁵. Poza tym w ustawodawstwie polskim utrzymany został fundamentalny podział na związki wyznaniowe posiadające indywidualne regulacje ustawowe oraz związki wyznaniowe wpisane do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych na podstawie odpowiednich przepisów ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Na początku III RP państwo w swojej działalności legislacyjnej w istocie rzeczy odstąpiło od zasady równego traktowania związków wyznaniowych. Wystąpiło w szczególności zjawisko uchwalania ustaw szczegółowych odnoszących się do Kościoła Katolickiego a dających instytucjom tegoż wyznania preferencje⁶.

Następnie, w sumie w dużym stopniu arbitralnie, ustawodawca zdecydował w latach 1991-1997 o uchwaleniu jedenastu indywidualnych ustaw o stosunku państwa do niektórych tylko Kościołów i związków

---

⁵ Ogólnie rzecz ujmując, celem postępowania regulacyjnego prowadzonego w latach 1990-2011 przed Komisją Majątkową była restytucja określonych kategorii nieruchomości na rzecz osób prawnych Kościoła Katolickiego, przejętych uprzednio przez państwo w okresie Polski Ludowej. Do Komisji Majątkowej w ustawowym terminie wpłynęło 3063 wniosków o wszczęcie postępowania regulacyjnego, z czego zespoły orzekające komisji zatwierdziły 1486 ugód przywracających lub przekazujących własność kościelnym osobom prawnym. Wydano 990 orzeczeń przywracających lub przekazujących własność kościelnym osobom prawnym, 666 postępowań zakończono odrzuceniem lub oddaleniem wniosku, bądź też umorzeniem postępowania przed Komisją Majątkową. W 136. postępowaniach zespoły orzekające nie uzgodniły orzeczenia w sprawie. Pozostało 216 wniosków, co do których nie zakończono postępowania regulacyjnego ze względu na zakończenie prac komisji. Zgodnie ze „Sprawozdaniem z działalności Komisji Majątkowej w latach 1989-2011” Komisja Majątkowa przekazała kościelnym osobom prawnym rekompensaty i odszkodowania w wysokości 143 534 231,41 zł oraz ponad pół tysiąca nieruchomości (wartych ok. 5 mld zł). Miały one obszar 66 tys. ha. Tymczasem według Agencji Nieruchomości Rolnych przekazała ona Kościołowi Katolickiemu na mocy decyzji Komisji 76 tys. ha, a Lasy Państwowe przekazały 4 tys. ha. Należy zwrócić uwagę, iż w postępowaniu przed Komisją Majątkową, odmiennie jak w postępowaniach przed czterema komisjami regulacyjnymi, nie miały formalnie prawa uczestniczyć właściwe jednostki samorządy pomimo, że przedmiotem szeregu postępowań były nieruchomości, w odniesieniu do których miały one interes prawny lub ekonomiczny.

⁶ Zob. np. Ustawę z dnia 14 czerwca 1991 r. o finansowaniu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z budżetu państwa (Dz. U. Nr 61, poz. 259 ze zm.)

wyznaniowych⁷. Przy stanowieniu tych aktów nie przyjęto jednego, czytelnego kryterium wyróżnienia odpowiednich konfesji. Projekty odpowiednich ustaw wnoszone były do Sejmu z inicjatywy Rady Ministrów albo posłów⁸. Po wejściu w życie Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., a zwłaszcza jej art. 25 ust. 5, nastąpiło zamrożenie stanowienia indywidualnych ustaw wyznaniowych i to pomimo kilkudziesięciu wniosków uprawnionych wspólnot religijnych (zob.: Binemann-Zdanowicz 2020, 163-181). Artykuł 25 ust. 5 Konstytucji dotychczas doczekał się formalnie realizacji tylko jeden raz. Wyrazem tego jednak nie była kompleksowa ustawa partykularna, lecz szczegółowa ustawa wyznaniowa o wąskim zakresie normowania⁹.

W III RP nasiliły się negatywne przesłanki dla urzeczywistnienia zasady równego traktowania związków wyznaniowych przez władze.

---

⁷ Zob.: Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (tj. Dz. U. z 2014 r., poz. 1726), Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP (tj. Dz. U. z 2015 r., poz. 43), Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP (tj. Dz. U. z 2015 r., poz. 483), Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w RP (tj. Dz. U. z 2014 r., poz. 1712), Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w RP (tj. Dz. U. z 2015 r., poz. 169), Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP (tj. Dz. U. z 2014 r., poz. 1889), Ustawa z dnia 30 czerwca 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w RP (tj. Dz. U. z 2014 r., poz. 1599), ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP (tj. Dz. U. z 2014 r., poz. 1798), Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w RP (tj. Dz. U. z 2015 r., poz. 44), Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w RP (tj. Dz. U. z 2015 r., poz. 14) i Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w RP (tj. Dz. U. z 2015 r., poz. 13).

⁸ Nt. genezy ustanowienia w latach 1991-1997 indywidualnych ustaw wyznaniowych dot. Kościołów chrześcijańskich zob. Winiarczyk-Kossakowska 2004.

⁹ Zob. Ustawę z dnia 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa (Dz. U. 144, poz. 849), uchwaloną na podstawie umowy zawartej 6 kwietnia 2011 r. między Radą Ministrów i Prawosławnym Metropolita Warszawskim i Całej Polski (mps powiel. w zbiorach autora), zob. także „Umowa w sprawie Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie” 2012.

Socjologicznie dominuje katolicyzm obrządku łacińskiego (zob. Główny Urząd Statystyczny 2013, 15). Procesy laicyzacyjne postępują stosunkowo wolno. Od 1989 r. obecny jest w polskim życiu politycznym, w sposób trwały, pod różnymi sztyldami i w różnej formie organizacyjnej, nurt klerykalny. Od 2015 r. ugrupowania klerykalne (katolickie) nieprzerwanie sprawują rządy. Państwo przestaje być barierą przed dominacją wyznaniowej większości nad mniejszościami konfesyjnymi i światopoglądowymi. Zwłaszcza Trybunał Konstytucyjny (TK), generalnie rzecz ujmując, zaprzeczył swej roli ustrojowego gwaranta zasad równouprawnienia związków wyznaniowych oraz ich równego traktowania przez władze publiczne¹⁰. Skądinąd nigdy nie absolutyzował on w swoim orzecznictwie zasady równości. W ostatnim czasie na proces prawotwórczy w państwie polskim wywierają skuteczny wpływ grupy integrystów katolickich.

Nierówne traktowanie wyznań w sferze majątkowo-finansowej

Nierówne traktowanie Kościołów i związków wyznaniowych występuje zwłaszcza w sferze podatkowej. Ustawodawca zróżnicował położenie prawne wspólnot konfesyjnych w zakresie preferencji na rzecz działalności charytatywno-opiekuńczej prowadzonej przez wyznaniowe osoby prawne. Optymalny status w tym zakresie posiadają osoby prawne Kościoła Katolickiego¹¹ oraz Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego¹². Darczyńcy na rzecz działalności charytatywno-opiekuńczej kościelnych osób prawnych wymienionych konfesji, będący zarówno osobami fizycznymi jak i osobami prawnymi, mogą przekazać

---

¹⁰ Zob.: Wyrok TK z 5 maja 1998 r. (K 35/97, OTK ZU 3/98, poz. 32), Wyrok TK z 2 kwietnia 2003 r. (K 13/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 28) i Wyrok TK z 14 grudnia 2009 r. (K55/07, OTK-A 2009, Nr 11, poz. 167).

¹¹ Zob. art. 55 ust. 7 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP.

¹² Zob. art. 40 ust. 7 Ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

na wspomniane cele teoretycznie całość swojego dochodu za dany rok podatkowy i odliczyć darowiznę od podstawy opodatkowania. W przypadku Kościołów, które uzyskały indywidualną regulację ustawową w latach 1994-1997, tego rodzaju preferencje zostały ograniczone do darczyńców będących osobami fizycznymi. Natomiast nie mogą korzystać z opisanych wyżej zachęt prawno-podatkowych darczyńcy na działalność charytatywno-opiekuńczą prowadzoną przez osoby prawne Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich czy Muzułmańskiego Związku Religijnego¹³, Karaimskiego Związku Religijnego,¹⁴ Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nieposiadającego hierarchii duchownej¹⁵ oraz związków wyznaniowych wpisanych do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych. W sumie ustawodawca faworyzuje działalność charytatywno-opiekuńczą prowadzoną przez osoby prawne dwóch największych Kościołów w Polsce. Deprecjonuje natomiast w tym zakresie w mniejszym lub w większym stopniu aktywność innych wspólnot religijnych, nawet tych, które jak wspólnoty judaistyczne czy muzułmańskie, posiadają wielowiekowe tradycje pomocy bliźnim (zob. także Abramowicz 2020, 5-23).

Charakter wyraźnego przywileju na rzecz związków wyznaniowych, które uzyskały indywidualne ustawy wyznaniowe w latach 1989-1997 stanowi zwolnienie od podatku od nieruchomości odpowiednio siedzib władz centralnych, diecezji, prowincji zakonnych, gmin itd.¹⁶. Tego rodzaju uprawnieniami nie dysponują związki wyznaniowe działające na podstawie indywidualnego ustawodawstwa wyznaniowego z okresu

---

¹³ Zob. Ustawę z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP (Dz. U. Nr 30, poz. 240 ze zm.).

¹⁴ Zob. Ustawę z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w RP (Dz. U. Nr 30, poz. 241 ze zm.).

¹⁵ Zob. Rozporządzenie Prezydenta z 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nieposiadającego hierarchii duchownej (Dz. U. Nr 38, poz. 363 ze zm.).

¹⁶ Zob. zwłaszcza art. 55 ust. 5 pkt 3 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP.

międzywojennego oraz wspólnoty religijne wpisane do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych.

Nierówne traktowanie związków wyznaniowych przez ustawodawcę podatkowego występuje także w dziedzinie podatku od czynności cywilnoprawnych. Związki wyznaniowe, które uzyskały indywidualne ustawy w latach 1989-1997, zostały w ich odpowiednich przepisach zwolnione od opłaty skarbowej z tytułu nabycia i zbycia przez właściwe wyznaniowe osoby prawne rzeczy lub praw majątkowych w drodze czynności prawnych oraz spadkobrania zapisu i zasiedzenia, jeżeli ich przedmiotem są rzeczy i prawa nieprzeznaczone do działalności gospodarczej, a także sprowadzane z zagranicy maszyny i urządzenia oraz materiały poligraficzne oraz papier¹⁷. W aktualnym stanie prawnym zwolnienie od opłaty skarbowej należy rozumieć jako zwolnienie od podatku od czynności cywilnoprawnych (zob. szerzej: Mezglewski, Misztal, Stanisz 2011, 258-259). Z tego rodzaju zwolnień również nie mogą korzystać związki wyznaniowe działające na podstawie indywidualnego ustawodawstwa z okresu międzywojennego oraz wspólnoty religijne wpisane do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych.

Zasadne jest stanowisko, że najbardziej uprzywilejowany status w sferze prawno-podatkowej posiada Kościół Katolicki oraz Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Właściwe ustawy indywidualne z 1989 r. i z 1991 r. przewidują w szczególności zwolnienie od podatku od spadków i darowizn tylko w odniesieniu do kościelnych osób prawnych wymienionych konfesji nabywania i zbywania rzeczy i praw majątkowych w drodze czynności prawnych, spadkobrania, zapisu i zasiedzenia,

---

¹⁷ Analizowane zwolnienie fiskalne przysługuje zatem kościelnym osobom prawnym Kościoła Katolickiego, Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego, Kościoła Chrześcijan Baptystów, Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, Kościoła Polskokatolickiego, Kościoła Starokatolickiego Mariawitów, Kościoła Katolickiego Mariawitów, Kościoła Zielonoświątkowego oraz gminom wyznaniowym żydowskim i Związkowi Gmin Wyznaniowych Żydowskich.

jeżeli ich przedmiotem są: a) rzeczy i prawa nieprzeznaczone do działalności gospodarczej, b) sprowadzane z zagranicy maszyny, urządzenia, materiały poligraficzne oraz papier¹⁸.

Kościół Katolicki, Kościół prawosławny, ale również Kościół Adwentystów Dnia Siódmego to także liderzy w zakresie gwarancji ustawowych dla inwestycji sakralnych i kościelnych. Stan prawny w tej dziedzinie wyraźnie koliduje z zasadą równouprawnienia związków wyznaniowych czy zasadą ich równego traktowania przez władze publiczne (ustawodawcę; por. J. Dziobek-Romański 2014, 148-149). Z pośród indywidualnych ustaw wyznaniowych najszerzej rzeczono kwestie reguluje ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP (art. 41-43). W szczególności sformułowano dyrektywę, że plany zagospodarowania przestrzennego winny obejmować także inwestycje sakralne i kościelne oraz katolickie cmentarze wyznaniowe. Przekazanie terenu na te cele ustala się na wniosek biskupa diecezjalnego lub wyższego przełożonego zakonnego. Poza tym ustawodawca przewidział, że grunty stanowiące własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a przeznaczone w planach zagospodarowania przestrzennego na ww. cele, będą oddawane w wieczyste użytkowanie wieczyste albo podlegały sprzedaży kościelnym osobom prawnym na ich wniosek. Nie przewidziano w związku z tym możliwości negatywnego rozpatrzenia właściwego wniosku. Analogiczne regulacje zawiera ustawa z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (art. 33) oraz ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP (art. 23).

Wyraźnie słabsze gwarancje prawne realizacji inwestycji sakralnych i kościelnych uzyskały inne związki wyznaniowe. W ustawie z 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP zawarto wskazanie (gwarancję), że grunty stanowiące własność

¹⁸ Zob. art. 55 ust. 6 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP oraz art. 40 ust. 6 Ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

osób prawnych tego Kościoła powinny być w planach zagospodarowania przestrzennego przeznaczane w pierwszej kolejności pod budownictwo sakralne i kościelne (art. 26). Ponadto dopuszczono możliwość, na wniosek władz kościelnych, oddawania w wieczyste użytkowanie albo sprzedawania kościelnym osobom prawnym gruntów stanowiących własność Skarbu Państwa lub własność jednostek samorządu terytorialnego, przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na potrzeby Kościoła (art. 27 ust. 1). Ustawy indywidualne dotyczące odpowiednio Kościoła Chrześcijan Baptystów (art. 25), Kościoła Polskokatolickiego (art. 19), Kościoła Katolickiego Mariawitów (art. 18), Kościoła Starokatolickiego Mariawitów (art. 19) i Kościoła Zielonoświątkowego (art. 22) lakonicznie stwierdzają, że właściwe Kościoły i ich osoby prawne mają prawo realizować inwestycje sakralne i kościelne. Ponadto przewidują, lecz tylko fakultatywnie, iż grunty stanowiące własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, przeznaczone w planach zagospodarowania przestrzennego na inwestycje sakralne i kościelne, mogą być Kościołom i ich osobom prawnym sprzedawane lub oddawane w wieczyste użytkowanie. Podobne regulacje, wszakże bez deklaracji prawa do realizacji inwestycji sakralnych i kościelnych, zawierają ustawy dotyczące Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (art. 18 ust. 1) i Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego (art. 23).

Żadnych szczególnych gwarancji realizacji inwestycji sakralnych i kościelnych nie sformułowano, co znamienne, w Ustawie z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP oraz w przedwojennych aktach ustawodawczych z 1928 r. i z 1936 r., dotyczących odpowiednio: Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nieposiadającego hierarchii duchowej oraz Muzułmańskiego i Karańskiego Związków Wyznaniowych. Do wyżej wymienionych związków wyznaniowych, podobnie jak do związków wyznaniowych zarejestrowanych, odnosi się jedynie ogólny i oczywisty w państwie demokratycznym deklaracyjny przepis ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (art. 19 ust. 2 pkt 6), że Kościoły i inne związki

wyznaniowe wypełniając swe funkcje religijne, mogą w szczególności realizować inwestycje sakralne i inne inwestycje kościelne.

Nierówne traktowanie związków wyznaniowych występuje także w zakresie nabywania przez nie nieruchomości. Z ewidentną dyferencjacją, mającą uzasadnienie bodaj jedynie polityczne, mamy do czynienia przy nabywaniu nieruchomości rolnych przez osoby prawne niektórych tylko związków wyznaniowych na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Zdecydowanie najlepszy status prawny w tej dziedzinie posiada Kościół Katolicki. Zgodnie z art. 70a ustawy z 17 maja 1989 r. kościelnym osobom prawnym, które po dniu 8 maja 1945 r. podjęły działalność na Ziemiach Zachodnich i Północnych, mogą zostać przekazane na własność nieodpłatnie grunty znajdujące się w zasobach Państwowego Funduszu Ziemi albo w Zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa. Przekazanie odbywa się na wniosek wyznaniowej osoby prawnej. Jeśli grunty znajdują się w zarządzie lub w użytkowaniu osoby prawnej, przekazanie na własność może nastąpić tylko za zgodą tych osób prawnych. Wielkość przekazanej nieruchomości, wraz z gruntami będącymi już własnością wnioskodawcy, nie może przekroczyć: 15 ha w przypadku gospodarstw rolnych parafii, 50 ha w przypadku gospodarstw rolnych diecezji, 50 ha w przypadku gospodarstw rolnych seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych. W przypadku gospodarstw rolnych domów zgromadzeń zakonnych przewidziano limit 5 ha. Jeżeli jednak domy te prowadzą działalność charytatywno-opiekuńczą, prowadzą szkoły lub placówki oświatowo-wychowawcze, to mogą być im przekazywane nieruchomości rolne do 50 ha na dom zakonny. Przekazanie nieruchomości następuje na podstawie właściwego terytorialnie wojewody, po uzyskaniu zgody Prezesa Agencji Rolnej Skarbu Państwa, a obecnie Dyrektora Generalnego Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa. Przepis art. 70a ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego jest tak sformułowany, że umożliwia uzyskiwanie nieruchomości rolnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych przez

wciąż nowopowstające tam katolickie kościelne osoby prawne. Ponadto jedna i ta sama katolicka kościelna osoba prawna może być wielokrotnie beneficjentem przekazania rzeczonych nieruchomości z zasobów państwowych.

Nierzymskokatolickim Kościołom i innym związkom wyznaniowym nie stworzono tak korzystnych możliwości powiększenia stanu posiadania w zakresie nieruchomości rolnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Jedynie indywidualne ustawy wyznaniowe dotyczące odpowiednio: Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (art. 48e), Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (art. 45a), Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (art. 26b), Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego (art. 37), Kościoła Chrześcijan Baptystów (art. 43), Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego (art. 35), Kościoła Polskokatolickiego (art. 34) i Kościoła Zielonoświątkowego (art. 36) przewidywały, że na wniosek ich odpowiednich wyznaniowych osób prawnych wojewoda lub inny organ wykonujący w imieniu Skarbu Państwa prawa wynikające z własności nieruchomości albo organy jednostek samorządu terytorialnego w zakresie swoich właściwości mogą nieodpłatnie przekazać Kościołom lub ich osobom prawnym własność nieruchomości lub ich części w celu utworzenia lub powiększenia gospodarstw rolnych parafii (zborów) działających na Ziemiach Zachodnich i Północnych o powierzchni do 15 ha użytków rolnych dla jednej wyznaniowej osoby prawnej. Należy zaznaczyć, że wymienione Kościoły i ich osoby prawne mogły składać odpowiednie wnioski, w zależności od ustawy w terminie zawitym do 31 grudnia 1998 r. lub w dwa lata od wejścia odpowiedniej ustawy w życie.

Ustawodawca w ogóle nie przewidział nieodpłatnego przekazania gruntów rolnych będących własnością Skarbu Państwa dla wyznaniowych osób prawnych innych związków wyznaniowych, które podjęły działalność na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 8 maja 1945 r. W sumie opisane zróżnicowanie zdaje się wskazywać na motywowanie działań ustawodawcy przez nacjonalistyczny stereotyp Kościoła

Katolickiego jako ostoji i rozsądnika polskości, który w związku z tym zasługuje na szczególne – uprzywilejowane – traktowanie.

Nierówne traktowanie w zakresie spraw organizacyjnych i osobowych

Nierówne traktowanie związków wyznaniowych w Polsce daje się zauważyć w sferze niezależności i autonomii wspólnot religijnych oraz nadzoru państwa nad tą kategorią podmiotów. Zasadniczy podział przebiega między związkami wyznaniowymi posiadającymi indywidualną regulację ustawową a wspólnotami religijnymi wpisanymi do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych. W ramach pierwszej kategorii związków wyznaniowych należy wyróżnić te, które uzyskały indywidualne ustawy w latach 1989-1997, oraz działające na podstawie aktów ustawodawczych z lat 1928-1936. Kościoły i inne związki wyznaniowe działające na podstawie indywidualnych ustaw z lat 1989-1997 nie podlegają jako takie szczególnej kontroli, a tym bardziej nadzorowi państwa. Z pośród szczególnych obowiązków ciąży na nich głównie te o charakterze informacyjnym¹⁹. W szczególności nie jest realnie możliwe pozbawienie przez państwo związków wyznaniowych działających na podstawie odrębnych ustaw lub ich osób prawnych osobowości prawnej. Wymagałoby to bowiem uchylecia postanowień odpowiednich indywidualnych ustaw wyznaniowych, zaś w przypadku Kościoła Katolickiego – zmiany Konkordatu. Warunkiem konstytucyjności nowelizacji odpowiednich aktów ustawodawczych musiałoby być zawarcie umów na podstawie art. 25 ust. 5 Konstytucji. Trudno sobie wyobrazić, aby jakikolwiek związek wyznaniowy dobrowolnie zgodził się na tak zasadnicze pogorszenie jego sytuacji prawnej, czyli na faktyczną delegalizację.

---

¹⁹ Zob. art. 14 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

Natomiast związki wyznaniowe wpisane do rejestru podlegają nadzorowi ze strony państwa. Z nadzorem mamy do czynienia już przy staraniach wspólnoty religijnej o rejestrację. Wniosek o rejestrację winien mieć szczegółową i rozbudowaną treść. Kontroli podlegają zwłaszcza: dotychczasowe formy życia religijnego i metody działania wspólnoty religijnej na terytorium RP, także cele, źródła i zasady doktrynalne, obrzędy religijne, wreszcie statut (prawo wewnętrzne)²⁰. W trakcie postępowania o wpis do rejestru organ rejestrowy (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji) może żądać od wnioskodawców wyjaśnienia treści wniosku w zakresie wymaganym przez ustawę. Może także zwracać się do odpowiednich organów państwa, zwłaszcza organów bezpieczeństwa, o sprawdzenie prawdziwości danych zawartych we wniosku²¹. Nadzór realizowany jest także po dokonaniu wpisu do rejestru. Efektem czynności nadzorczych w skrajnym przypadku może być wykreślenie z rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych przez organ rejestrowy na podstawie orzeczenia sądu wspólnoty religijnej, która rażąco narusza postanowienia swego statutu (prawa wewnętrznego) lub przepisy ogólnie obowiązujących ustaw, chroniących bezpieczeństwo publiczne, porządek, zdrowie lub moralność publiczną, władzę rodzicielską albo podstawowe prawa i wolności innych osób²². Wykreślenie z rejestru oznacza utratę osobowości prawnej przez związek wyznaniowy jako całość oraz jego jednostki organizacyjne przewidziane przez prawo wewnętrzne.

Z ewidentną arbitralnością ustawodawcy oraz z naruszeniem zasady równego traktowania związków wyznaniowych przezeń mamy do czynienia w dziedzinie regulacji zawierania tzw. małżeństw wyznaniowych

---

²⁰ Zob. art. 32 Ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

²¹ Zob. art. 33 ust. 1 Ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

²² Zob. art. 36a ust. 1 i 2 Ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

ze skutkami cywilnymi. Uprawnienie do udzielania ślubów cywilnych w formie wyznaniowej uzyskało w sumie w 1998 r.²³ jedenaście Kościołów i związków wyznaniowych²⁴. Tylko jeden związek wyznaniowy – Kościół Katolicki Mariawitów w RP zrezygnował z uzyskania uprawnień we wspomnianej dziedzinie (Winiarczyk-Kossakowska 1999, 102). Ustawodawca już na etapie prac legislacyjnych apriorycznie pominął związki wyznaniowe działające w Polsce a posiadające własne prawo małżeńskie, np. Muzułmański Związek Religijny w RP. Tymczasem niektóre Kościoły mające prawo do udzielania ślubów wyznaniowych ze skutkami cywilnymi nie mają rozwiniętego własnego prawa małżeńskiego (zob. Zieliński, Hucal 2016, 7; Kamiński 2016, 205-214). Dla związków wyznaniowych wspomniane uprawnienie w sprawach małżeńskich ma przede wszystkim znaczenie prestiżowe. Świadczy o zaufaniu państwa do danego związku wyznaniowego, którego duchowni w pewnym stopniu pełnią niejako funkcję urzędników stanu cywilnego, wykonują funkcje publiczne²⁵.

Innym przejawem nierównego traktowania związków wyznaniowych przez ustawodawcę jest ustawowe limitowanie kryteriów członkostwa w gminach wyznaniowych żydowskich, skupionych w Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP. Zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich

---

²³ Zob.: ustawa z dnia 14 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 117, 757)

²⁴ Są to: Kościół Katolicki, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP, Kościół Ewangelicko-Reformowany w RP, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w RP, Kościół Chrześcijan-Baptystów w RP, Kościół Adventystów Dnia Siódmego w RP, Kościół Polskokatolicki w RP, Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP, Kościół Zielonoświątkowy w RP oraz Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP.

²⁵ Uwidacznia się to zwłaszcza w przyjmowaniu przez odpowiednich duchownych od nupturientów oświadczeń, że ich małżeństwo zawarte w formie wyznaniowej ma wyrzecz skutki cywilne.

w RP gminy te mogą skupiać jedynie pełnoletnie osoby wyznania mojżeszowego, posiadające obywatelstwo polskie i zamieszkałe na terytorium RP. Określenie zasad członkostwa w związku wyznaniowym nie powinno być domeną prawa państwowego. Oznacza to bowiem bezpodstawne wkroczenie ustawodawcy w sferę wewnętrznej autonomii wspólnoty religijnej, która jest gwarantowana konstytucyjnie (patrz art. 25 ust. 3; por. Czohara, Zieliński 2012, 44-45). W przypadku żadnego innego związku wyznaniowego ustawodawca nie wkracza w sferę wewnętrzną, formułując tak szczegółowe, wygórowane kryteria członkostwa. Posłużono się zwłaszcza kryterium politycznym – obywatelstwa polskiego. Analizowana regulacja zdaje się wskazywać na pewną nieufność ustawodawcy polskiego wobec wyznawców judaizmu, zwłaszcza tych z zagranicy. Świadczy o obawach przed przejęciem kontroli nad gminami wyznaniowymi żydowskimi przez cudzoziemców. Można ją także odbierać jako wyraz lęku, aby środki majątkowe uzyskane z restytucji części mienia żydowskiego w Polsce nie trafiły w obce ręce. W sumie art. 2 ust. 1 ustawy z 20 lutego 1997 r. ma wymowę ksenofobiczną. Stanowi on normatywną barierę w samoorganizacji i rozwoju gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce. Ów przepis jest regulacją wyjątkową, którą należy oceniać jako wyraźnie dyskryminującą wspólnotę żydowską w RP.

Odmienne traktowanie związków wyznaniowych przez ustawodawcę występuje w sferze gwarancji prawnych zapewnienia opieki duszpasterskiej członkom sił zbrojnych. Zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania związki wyznaniowe mogą na zasadach równouprawnienia udzielać posług religijnych osobom pełniącym służbę wojskową lub zasadniczą służbę w obronie cywilnej oraz organizować obrzędy i zgromadzenia religijne. Indywidualne ustawy wyznaniowe wyraźnie jednak różnicują status poszczególnych wyznań. Trzy Kościoły: Kościół Katolicki, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP mogą prowadzić działalność duszpasterską w Wojsku Polskim w ramach stałych struktur duszpasterskich funkcjonujących w ramach resortu obrony narodowej

i w związku z tym finansowanych z budżetu państwa. Dziesięć Kościołów lub innych związków wyznaniowych²⁶ może sprawować opiekę religijną za pośrednictwem kapelanów na terenie jednostek wojskowych oraz poza tymi jednostkami przez duszpasterzy pracujących na we własnych terenowych jednostkach organizacyjnych (parafiach, zborach, gminach itd.). Kościół Ewangelicko-Reformowany w RP oraz Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP posiadają ustawowe prawo zapewnienia żołnierzom możliwości udziału w aktach kultu religijnego poza terenami jednostek wojskowych, jeżeli w miejscu stacjonowania jednostki lub w jej pobliżu znajduje się kościół lub kaplica (odpowiednio: synagoga lub dom modlitwy) i nie koliduje to z ważnymi obowiązkami służbowymi. W przypadku związków wyznaniowych wpisanych do rejestru zapewnienie z ich strony posług duszpasterskich żołnierzom zależy od dyskrecyjnych decyzji dowódców właściwych jednostek wojskowych. Gwarancje w tym zakresie są zatem najslabsze. Należy ponadto zauważyć, że poza Kościołami: katolickim, prawosławnym i ewangelicko-augsburskim, koszty zapewnienia opieki duszpasterskiej dla członków sił zbrojnych ponoszą same zainteresowane Kościoły i inne związki wyznaniowe.

Odejście od zasady równego traktowania związków wyznaniowych przez władze publiczne i zasady równouprawnienia wspólnot religijnych obserwujemy w zakresie regulacji tzw. fundacji kościelnych zakładanych i funkcjonujących na podstawie nie tylko ustawy o fundacjach z 6 kwietnia 1984 r., lecz również niektórych indywidualnych ustaw wyznaniowych, które ustanawiają wyjątki od ogólnie obowiązujących unormowań dotyczących fundacji. Regulacje przewidujące wyraźnie możliwość zakładania fundacji przez kościelne osoby prawne zawarto

---

²⁶ Są to: Kościół Polskokatolicki w RP, Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP, Kościół Zielonoświątkowy w RP, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w RP, Kościół Chrześcijan Baptystów w RP, Kościół Katolicki Mariawitów w RP, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w RP, Muzułmański Związek Religijny, Karaimski Związek Religijny oraz Wschodni Kościół Staroobrzędowy nieposiadający hierarchii duchownej).

w ustawach indywidualnych dotyczących odpowiednio: Kościoła Katolickiego (art. 58), Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (art. 43), Kościoła Starokatolickiego Mariawitów (art. 29), Kościoła Katolickiego Mariawitów (art. 27), Kościoła Polskokatolickiego (art. 30), Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego (art. 31), Kościoła Chrześcijan Baptystów (art. 36) oraz Kościoła Zielonoświątkowego (art. 32). O szczególnej sytuacji prawnej fundacji kościelnych stanowią także przepisy Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego (art. 32). Ustawa o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP, co należy podkreślić, nie przewiduje możliwości tworzenia fundacji wyznaniowych rządzących się szczególnym – korzystnym – reżimem prawnym. Dopuszcza możliwość powołania fundacji z udziałem Światowej Żydowskiej Organizacji Restytucji, za pomocą której gminy wyznaniowe żydowskie oraz Związek Gmin mogą realizować przysługujące im prawa majątkowe (art. 22 ust. 2).

Korzystny z punktu widzenia kościelnych osób prawnych ustrój prawny tzw. fundacji kościelnych wyraża się szczególnych zasadach nadzoru nad tego rodzaju podmiotami²⁷ oraz w specjalnych zasadach przeznaczenia majątku w razie likwidacji fundacji²⁸. Regulacje te mają na

---

²⁷ Nadzór nad działalnością fundacji tego rodzaju oprócz właściwego ministra oraz starosty sprawuje kościelna osoba prawna będąca fundatorem lub wskazana w statucie fundacji. W przeciwieństwie do ogólnych reguł ustawy o fundacjach, czynności nadzorcze, w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w zarządzaniu fundacją, mogą zostać podjęte przez właściwy organ państwowy dopiero po zwróceniu się przezeń do kościelnej osoby prawnej sprawującej nadzór nad fundacją i bezskutecznym upływie wyznaczonego przez organ nadzoru terminu na spowodowanie usunięcia nieprawidłowości. Termin ów nie może być krótszy niż 3 miesiące. W razie konieczności poddania fundacji kościelnej zarządowi przymusowemu zgodnie z art. 14 ust. 2 ustawy o fundacjach sąd orzekający nie ma swobody wyboru zarządcy przymusowego, ponieważ zarząd ten będzie sprawowała kościelna osoba prawna wyznaczona przez przewidziany indywidualną ustawą wyznaniową organ właściwego Kościoła.

²⁸ W sprawie przeznaczenia majątku pozostałego po likwidacji fundacji kościelnej, podobnie jak w przypadku ogólnego prawa o fundacjach, pierwszeństwo mają postanowienia statutu. W przypadku braku postanowień statutu w tym zakresie o przeznaczeniu majątku nie decyduje sąd, ale co do majątku znajdującego się poza granicami decyduje

celu w istocie ochronę interesów majątkowych odpowiednich Kościołów. Ze wspomnianych preferencji może jednak korzystać tylko dziewięć Kościołów chrześcijańskich, które uzyskały indywidualną regulację ustawową w latach 1989-1997.

Dyskryminacja w dziedzinie oświaty

Nierówne traktowanie związków wyznaniowych w dziedzinie oświaty widoczne jest w zakresie dofinansowanie z budżetu państwa szkół wyższych należących do niektórych Kościołów. W największym stopniu ze środków publicznych korzysta katolickie szkolnictwo wyższe. Na zasadach przewidzianych dla uczelni publicznych finansowane są z budżetu Państwa: Katolicki Uniwersytet Lubelski (od 1991 r.) oraz Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie (od 1997 r.)²⁹. Ponadto dotacje i subwencje z budżetu państwa na zasadach przewidzianych dla uczelni publicznych z wyjątkiem finansowania inwestycji budowlanych otrzymują (od 2006 r.) Akademia Katolicka w Warszawie (d. Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie – jego dwie sekcje)³⁰, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu³¹ oraz Akademia *Ignatianum* w Krakowie³². Z pośród szkół wyższych należących do innych związków wyznaniowych dofinansowania z budżetu Państwa na zasadach przewidzianych dla uczelni publicznych z wyjątkiem finansowania inwestycji budowlanych

---

wskazany w indywidualnej ustawie wyznaniowej podmiot, zaś majątek znajdujący się w Polsce przechodzi na nadrzędną kościelną osobę prawną. Jeśli zaś taka osoba nie istnieje lub nie działa w Polsce, to majątek po fundacji przechodzi na wskazaną w odpowiedniej ustawie indywidualnej osobę prawną.

²⁹ Zob.: Ustawa z 26 czerwca 1997 r. o finansowaniu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie z budżetu państwa (Dz. U. Nr 103, poz. 650 ze zm.).

³⁰ Zob.: Ustawa z dnia 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie z budżetu państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 648).

³¹ Zob.: Ustawa z 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu z budżetu państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 649).

³² Zob.: Ustawa z dnia 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej *Ignatianum* w Krakowie z budżetu państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 650).

doczekało się Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie (od 2011 r.)³³. Wsparcia z budżetu państwa na analogicznych zasadach nie otrzymały szkoły teologiczne wyższe należące do innych wyznań: Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP, Kościoła Chrześcijan Baptystów w RP, Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w RP czy Kościoła Polskokatolickiego w RP. Niektóre z pośród tych uczelni występowały bezskutecznie do resortu wyznań religijnych o opracowanie odpowiedniej ustawy szczegółowej, umożliwiającej tego rodzaju dofinansowanie. Wydaje się, że optymalnym rozwiązaniem z punktu widzenia zasady równego traktowania byłoby określenie przez ustawodawcę w sposób abstrakcyjny i generalny w ogóle możliwości otrzymywania wsparcia finansowego z budżetu państwa przez wyższe szkoły konfesyjne, nie zaś przyznawanie tego rodzaju wsparcia w drodze ustaw indywidualnych.

Pośrednia dyskryminacja mniejszości religijnych w Polsce występuje w zakresie nauczania religii w publicznych przedszkolach i szkołach. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizacji nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. z 1992 r. Nr 36, poz. 155 ze zm.) wprowadza bowiem bez upoważnienia ustawowego limit odpowiednio siedmiu uczniów (wychowanków) w klasie (grupie przedszkolnej), względnie w placówce oświatowej jako obligujących szkołę (przedszkole) do zorganizowania lekcji danej religii na swoim terenie. W praktyce ów limit jest barierą dla zdecydowanej większości nierzymskokatolickich Kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej do zapewnienia na terenie publicznych placówek oświatowych edukacji religijnej swoim rozporoszonym wyznawcom. O ile Kościół katolicki naucza religii na terenie całego kraju, to w przypadku innych wyznań tylko Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny naucza religii w publicznych placówkach oświatowych na terenie niektórych gmin

---

³³ Zob. Ustawa z dnia 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa (Dz. U. z 2011 r., Nr 144, poz. 849)

na Podlasiu, zaś Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP odpowiednio – na Śląsku Cieszyńskim (por. Winiarczyk-Kossakowska 1999, 116; Pietrzak 2005, 248-249). Zdecydowana większość związków wyznaniowych nierzymskokatolickich naucza dzieci i młodzież religii w pozaszkolnych punktach katechetycznych. Ponosi tym samym zwłaszcza koszty infrastrukturalne tej nauki. Wymaga to także większego wysiłku organizacyjnego i determinacji ze strony uczestników tych zajęć. Organizowanie lekcji religii w grupach międzyszkolnych, czy udostępnianie sal lekcyjnych poza godzinami zajęć w praktyce jest zjawiskiem rzadkim ze względu na koszty dla placówek oświatowych.

Reasumując trzeba przyznać, że limity określone w rozporządzeniu MEN z 1992 r. stawiają na rynku religijnym w Polsce Kościół większościowy w bez porównania korzystniejszym położeniu niż konfesje nierzymskokatolickie. W świetle blisko trzydziestoletnich doświadczeń można stwierdzić, że szkolnictwo publiczne stało się obszarem krzewienia katolicyzmu wśród dzieci i młodzieży.

Podsumowanie

Analiza obowiązującego prawa w Polsce oraz procesu jego kształtowania się począwszy od 1989 r. prowadzi do wniosku, że konstytucyjna zasada równego traktowania przez władze publiczne w odniesieniu do związków wyznaniowych nie została zrealizowana. Szeregu odmienności w statusie prawnym wyznań nie da się merytorycznie dostatecznie uzasadnić. W wymiarze prawnym, a także politycznym w naszym kraju występuje gradacja związków wyznaniowych, a nawet elementy wyraźnej dyskryminacji konfesji nierzymskokatolickich. Pośrednia dyskryminacja mniejszości religijnych występuję w dziedzinie zasad organizowania nauki religii przez publiczne przedszkola i szkoły. W aspekcie podmiotowym w grupie wyznań mających indywidualną regulację ustawową zwraca uwagę zasadnicze niedowartościowanie Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP oraz związków wyznaniowych posiadających

akty ustawodawcze z okresu międzywojennego (zob. Borecki 2015, 32-37).

W sumie optymalnie jest traktowany przez prawodawcę Kościół Katolicki. Jego status gwarantowany jest przez Konkordat z 1993 r. (Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318). Następnie plasuje się jedenaście Kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie indywidualnych ustaw wyznaniowych z lat 1991-1997. Wzorców dla tych regulacji dostarczyła ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP. W ramach wspomnianej grupy wydaje się przodować Kościół prawosławny, którego ustawa indywidualna z 1991 r. najwierniej nawiązuje do ustawy katolickiej. Następną grupę związków wyznaniowych, którą należy wyróżnić, stanowią trzy wspólnoty religijne, których status unormowany został jeszcze w latach 1928-1936. U podstaw rzeczonych regulacji legła jednak całkiem odmienna koncepcja stosunku państwa do wyznań – system zwierzchnictwa państwa nad związkami wyznaniowymi. Odrębną kategorię związków wyznaniowych potraktowaną przez ustawodawcę wyraźnie gorzej, niż wspólnoty religijne dysponujące indywidualnymi regulacjami ustawowymi, są związki wyznaniowe wpisane do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych³⁴.

W celu lepszego zagwarantowania równego traktowania m.in. związków wyznaniowych Rzeczpospolita Polska powinna ratyfikować Protokół Nr 12 z 2000 r. do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka³⁵. W sumie z uwagi na okoliczności socjologiczne, polityczne i kulturowe urzeczywistnienie zasady równego traktowania związków wyznaniowych przez władze publiczne nie wydaje się obecnie realne. Art. 32 ust. 1 oraz art. 25 ust. 1 Konstytucji zdają się formułować w odniesieniu do

³⁴ Wg. danych na 1 października 2020 r. do rejestru wpisanych było 168 związków wyznaniowych i 5 organizacji międzykościelnych.

³⁵ Polskie tłumaczenie tekstu Protokołu 12 do EKPC – zob. „Protokół Nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności” n.d.

wspólnot religijnych nieosiągalne ideały. W ogóle nie można w obecnych warunkach w Polsce mówić o tzw. pozytywnej dyskryminacji związków, czyli uprzywilejowaniu wyrównawczym wyznaniowych nierzymskokatolickich. Tymczasem właśnie ona powinna być dyrektywą działań państwa w sferze stosunków wyznaniowych. Sprzyja bowiem pluralizmowi wyznaniowemu, on zaś jest jednym z warunków istnienia społeczeństwa demokratycznego (por. Nowicki 2010, 567).

Bibliografia

- Abramowicz, Aneta M. 2018. *Równouprawnienie związków wyznaniowych w prawie polskim*. Lublin: Wydawnictwo KUL,
- Abramowicz, Aneta M. 2020. „Darowizny na kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą – postulaty de lege lata i de lege ferenda.” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 12: 5-23.
- Binemann-Zdanowicz, Dawid. 2020. *Uregulowanie stanu prawnego nieruchomości Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w III RP*. Warszawa/Bielsko-Biała: Wydawnictwo Naukowe Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie/Ośrodek Wydawniczy Augustana.
- Borecki, Paweł. 2014. „Równouprawnienie kościołów i innych związków wyznaniowych.” W *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*. Red. Artur Mezglewski, 378-386. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Borecki, Paweł. 2015. „Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe we współczesnym polskim systemie prawnym.” W *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*. Red. Piotr Stanisz, Aneta M. Abramowicz, Michał Czelnny, Marta Ordon, Michał Zawisłak, 21-39. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Brzozowski, Wojciech, i Adam Krzywoń, Marcin Wiącek. 2019. *Prawa człowieka*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Chmaj, Marek. 2019. *Komentarz do Konstytucji RP: Art. 30, 31, 32, 33*. Warszawa: Difin.

- Czohara, Andrzej, i Tadeusz J. Zieliński. 2012. *Ustawa o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Dziobek-Romański, Jacek. 2014. „Inwestycje sakralne i kościelne.” W *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*. Red. Artur Mezglewski, 145-149. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
- Garlicki, Leszek, red. 2010. *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*. Tom I: *Komentarz do artykułów 1-18*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Garlicki, Leszek. 2016. „Artykuł 25.” W *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Red. Leszek Garlicki, Marek Zubik, 594-630, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Główny Urząd Statystyczny. 2013. *Wyznania religijne, stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009-2011*. Red. Paweł Cieląg, Mikołaj Haponiuk. Warszawa: GUS.
- Mezglewski, Artur, i Henryk Misztal, Piotr Stanisław. 2011. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Nowicki, Marek. A. 2010. *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Pietrzak, Michał. 2005. 2013. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: LexisNexis.
- Prawo małżeńskie Kościołów chrześcijańskich w Polsce a forma wyznaniowa zawarcia małżeństwa cywilnego*. 2016. Red. Tadeusz J. Zieliński, Michał Hucal. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.
- „Protokół Nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności” n.d. Dostęp: 12.10.20202. http://ptpa.org.pl/site/assets/files/1153/protokol_nr_12_do_kwslwfdk.pdf
- Rydlewski, Grzegorz. 1992. „Geneza i tryb przygotowania ustawodawstwa wyznaniowego w Polsce w roku 1989 r.” W Beata Górowska, Grzegorz Rydlewski. *Regulacje prawne stosunków wyznaniowych w Polsce*, 202-216. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

- Stawecki, Tomasz, i Piotr Winczorek. 1995. *Wstęp do prawoznawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Tuleja, Piotr, red. 2019. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- „Umowa w sprawie Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie.” 2021. *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 4: 152-158.
- Winiarczyk-Kossakowska, Małgorzata. 1999. *Państwowe prawo wyznaniowe w praktyce administracyjnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Winiarczyk-Kossakowska, Małgorzata. 2004. *Ustawy III Rzeczypospolitej o stosunku Państwa do Kościołów chrześcijańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXII

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2020

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

prof. dr hab. Atanoli Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 19,3

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

<i>Prof. dr hab. Janusz T. Maciuszko</i>	1103
<i>Bp dr h.c. Janusz Narzyński</i>	1109
<i>Bp dr h.c. Jan Szarek</i>	1113
<i>Ks. dr Włodzimierz Nast</i>	1117
<i>Ks. mgr Jan Prokopiuk</i>	1121

ARTYKUŁY

MICHAEL WOLTER, <i>Christliche Gemeinden und kultureller Pluralismus im 1. Jahrhundert n. Chr</i>	1125
ANDRZEJ KUŹMA, <i>Autorytet Kościoła rzymskiego i jego biskupa w nauczaniu św. Ireneusza z Lyonu, Tertuliana i św. Cypriana z Kartaginy</i>	1151
АЛЕКСАНДР ПАСКАЛЬ, <i>Малоизвестные актывые документы XV-XVIII вв., найденные А. С. Будиловичем в Любленской губернии в конце XIX в.</i>	1193
METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>Misterium Wcielenia Syna Bożego</i>	1223
JERZY TOFILUK, <i>Miłosierdzie Boże w tekstach Triodionu Postnego</i>	1245
WIKTOR ORLOF, JAKUB KOSTIUCZUK, <i>Trans i opętanie – obiekt zainteresowania teologii i psychiatrii</i>	1263
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>Nowa prawna definicja śmierci w Polsce jako problem filozoficzno-teologiczny</i>	1281
PAWEŁ BORECKI, <i>Nierówne traktowanie nierzymskokatolickich związków wyznaniowych we współczesnym polskim systemie prawnym – wybrane zagadnienia</i>	1309
ARTUR ALEKSIEJUK, ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>Tożsamość i charakter prawosławnej refleksji pedagogiczno-religijnej</i>	1339
IZABELA KOCHAN, <i>Edukacja prawosławna na terenie miasta Siedlce</i>	1367
ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Selekcja metod kształcenia w realizacji lekcji religii zgodnie z koncepcją tematyczno-problemową. LEGO® Education Maker jako propozycja metodyczna</i>	1383

JOANNA KLUCZYŃSKA, *Projekt socjalny jako złożony i wieloetapowy proces działań pomocowych* 1415

MATERIAŁY

WILHELEM SCHWENDEMANN, *Frisch, kommunikativ, frei – Die Zürcher und Genfer Bibel im Vergleich mit der Buber Rosenzweig Bibelausgabe* 1431

WILHELEM SCHWENDEMANN, *Begegnung – Beziehung – Menschsein – Menschenwürde – ein paar Bemerkungen zu Bubers Verständnis der philosophischen Anthropologie* 1455

STANISŁAW OBIREK, *Krytyczna etyka polityczna zakorzeniona w życiu* 1481

JERZY (PAŃKOWSKI), *Przemówienie inauguracyjne (8 października 2020)* 1505

KRONIKA

Inauguracja roku akademickiego 2020/2021 (8 października 2020) (JERZY BETLEJKO) 1511

Międzynarodowa e-konferencja naukowa „Eko(teo)logicznie – Chrześcijańskie wobec wyzwań” (5 listopada 2020) (SEBASTIAN MADEJSKI) 1513

Wykaz autorów 1519

Recenzenci „Rocznika Teologicznego” w roku 2020 1521

Contents

IN MEMORIAM

<i>Prof. Janusz T. Maciuszko PhD habil.</i>	1103
<i>Rev. Bp. Janusz Narzyński PhD h.c.</i>	1109
<i>Rev. Bp. Jan Szarek PhD h.c.</i>	1113
<i>Rev. Włodzimierz Nast PhD</i>	1117
<i>Rev. Jan Prokopiuk MA</i>	1121

ARTICLES

MICHAEL WOLTER, <i>Christian Communities and Cultural Pluralism in the 1st century A.D.</i>	1125
ANDRZEJ KUŹMA, <i>The Authority of the Church of Rome and Its Bishop in the Teaching of St. Irenaeus of Lyons, Tertullian and St. Cyprian of Carthage</i>	1151
ALEXANDR PASCAL, <i>Little-known Statutory Documents of the 15th to 18th Centuries, found by A. S. Budilovich in the Province of Lublin at the End of the 19th Century</i>	1193
METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>The Mystery of the Incarnation of the Son of God</i>	1223
JERZY TOFILUK, <i>The Mercy of God in the Texts of the Lenten Triodion</i> ..	1245
WIKTOR ORLOF, JAKUB KOSTIUCZUK, <i>Trance and possession – an object of interest in theology and psychiatry</i>	1263
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>The New Legal Definition of Death in Poland as a Philosophical and Theological Problem</i>	1281
PAWEŁ BORECKI, <i>Unequal Treatment of non-Roman Catholic Religious Associations in the Contemporary Polish Legal System – Selected Issues</i>	1309
ARTUR ALEKSIEJUK, ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>The Identity and Nature of Orthodox Pedagogical and Religious Reflection</i>	1339
IZABELA KOCHAN, <i>Orthodox Education in the City of Siedlce</i>	1367

ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Selection of Teaching Methods in Implementation of Religious Education Classes according to Thematic and Problem-based Learning. LEGO® Education Maker as a Methodological Proposal</i>	1383

JOANNA KLUCZYŃSKA, <i>Social projects. Assumptions of the projects in social suport</i>	1415

MATERIALS

WILHELEM SCHWENDEMANN, <i>Fresh, Communicative, Free – The Zurich and Geneva Bibles compared with the Buber-Rosenzweig Bible Edition</i>	1431

WILHELEM SCHWENDEMANN, <i>Encounter – Relationship – Being human – Human dignity – a few Remarks on Buber's Understanding of Philosophical Anthropology</i>	1455

STANISŁAW OBIREK, <i>Critical Political Ethics Rooted in Life</i>	1481

JERZY (PAŃKOWSKI), <i>Inaugural speech (8th October 2020)</i>	1505

KRONIKA

<i>Inauguration of the academic year 2019/2020 (8th October 2020)</i> (JERZY BETLEJKO).....	1511

<i>International Scientific E-Conference „Eco(theo)logically – Christians in the Face of Challenges” (5 November 2020)</i> (SEBASTIAN MADEJSKI)	1513

List of authors	1519

List of Reviewers of „Theological Yearbook” in 2020.....	1521

Wykaz autorów

Michael Wolter, wolter@uni-bonn.de, Universität Bonn, Evangelisch-Theologische Fakultät, Abteilung für Neues Testament, An der Schlosskirche 2–4, 53113 Bonn, Germany

Andrzej Kuźma, a.kuzma@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Alexandr Pascal, PascalAD@rsl.ru, Rosja, 119019, Moskwa, ul. Vozdvizhenka, d. 3/5

Metropolita Sawa (Michał Hrycuniak), m.hrycuniak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Andrzej Baczyński, a.baczyński@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Jerzy Tofiluk, jerzy.tofiluk@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Wiktor Orlof, w_orlof@wp.pl, ul. Zwycięstwa 29/62, 15-703 Białystok

Jakub Kostieczuk, j.kostieczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Krzysztof Leśniewski, krzysztof.lesniewski@kul.pl, Katedra Teologii Prawosławnej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin

Paweł Borecki, pawelborecki@op.pl Zakład Prawa Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, Collegium Iuridicum I, pok. 228, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Aleksiejuk, e.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Izabela Kochan, i.kochan@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Bednarz, e.bednarz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Joanna Kluczyńska, j.kluczynska@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa